

„HLEĎME SI PODLE NOVÝCH HODNOT ZAŘIZOVAT ŽIVOT.“ (ŽURNALISTICKÁ SEBEREFLEXE VLASTNÍ PROFESE NA STRÁNKÁCH VYBRANÉHO PROTEKTORÁTNÍHO TISKU)

Pavel Večeřa

Sebereflexe v kontextu každé profese vede mj. k nastolení otázky po smyslu vlastní činnosti, po směřování, cílech i okolnostech, za nichž je vykonávána. Zvláště každodenní pracovní aktivita žurnalistů v denním tisku patří v tomto ohledu k těm, u nichž můžeme takovou sebereflexi zpětně vysledovat i v obdobích, která přinášela nejen jim zvýšenou zátěž morální zodpovědnosti. K takovým obdobím patřila v moderních českých dějinách především doba německé okupace, existence Protektorátu Čechy a Morava, v němž byli novináři vydírání okupačním i protektorátním mocenským aparátem, reglementujícím, dirigujícím, kontrolujícím i cenzurujícím všechna média včetně těch tištěných.⁷²³⁾

Cílem tohoto textu je prozkoumat, jakým způsobem v těchto náročných podmínkách, poskytujících jen omezenou příležitost zhostit se tvořivým způsobem svého povolání, reflektovali žurnalisté svoji profesní činnost. Na jedné straně byli vydáni všanc mocenskému aparátu, který je bedlivě hlídal a tvrdě stíhal všemi dostupnými prostředky totalitářského státu, na straně druhé si ale významná část z nich byla vědoma, že existuje také vazba k okupovanému národu, který prostředky neformální sociální kontroly i sociální exkluze neustále stanovoval pohyblivou hranici mezi tolerovatelnou kolaborací a kolaborací již aktivistickou, přerůstající případně i ve zradu cizí mocí ovládaného národního kolektivu.⁷²⁴⁾

V rámci této práce budou historicko-srovnávací analýze jako objekty komparace podrobeny tři politické listy, *Lidové noviny*, *Venkov* a *Národní práce*, které byly v době první republiky seriózními deníky; využívány budou ovšem pouze publicistické texty pocházející z pera novinářů zaměstnaných ve výše jmenovaných novinách, nebo s nimi spolupracujících externích autorů. Jako srovnávací jednotky komparativní metody jsou voleny úvodníky, komentáře, sloupky, fejetony, v případě *Lidových novin* i specifické entrefilety, případně reportáže. Předmětem analýzy budou dále pouze ty texty, v nichž lze nalézt dílčí definice úkolů žurnalistické profese v morálním, symbolickém, obsahovém, formálním, sociálním, organizačním i materiálním kontextu; primární pozornost je

723) Viz PASÁK, T. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*. Praha 1980; KONČELÍK, J. – CEBE, J. – KÖPPLOVÁ, B. *Řízení tisku v letech 1939–1945*. Analýza protektorátních tiskových porad. *Mediální studia*, 2007, č. 3, s. 272–291.

724) Viz VEČEŘA, P. Ošemetné Scylla a zrádné Charybdy protektorátních novinářů. K projevům pasivní rezistence a kolaborace na stránkách českých tištěných médií za německé okupace (1939–1945). *Mediální studia* 3. Českomoravský novinář, Praha 2007, s. 252–271.

zacílena na taková témata jako povinnosti či závazky novinářů vůči národnímu celku, ale také okupační moci, či představy o smyslu a cílech činnosti novináře. Éra protektorátu bude s ohledem na potřeby komparace periodizována v souvislosti s přelomovými událostmi doma a v zahraničí na pět logicky uchopitelných časových segmentů: I. 15. březen 1939 – 1. září 1939, II. 2. září 1939 – 22. červen 1940, III. 23. červen 1940 – 22. červen 1941, IV. 23. červen 1941 – 27. květen 1942, V. 28. květen 1942 – 5. květen 1945.⁷²⁵⁾

V počáteční fázi existence protektorátu byla sebereflexe činnosti novinářů o to důležitější, že poměry, v nichž měl legální protektorátní tisk působit, byly dány utvářením obsahů a forem práce novináře v podmínkách nastolených okupací, což stavělo před celé redakce i každého jednotlivce závažné otázky etického charakteru. Lapidárně, byť v nutně zastřené formě, vyjádřil ve *Venkovu* dobové dilema žurnalisty již v březnových dnech roku 1939 Jan Antonín Trpák: „Poctivý český novinář vystupující s otevřeným hledím, nese odpovědnost dnes na dvě strany: stojí před soudem svého národa, stojí však i před soudem pořádku a řádu.“⁷²⁶⁾

Většina českých novinářů působících v analyzovaných listech ještě velmi dobře vnímala, jaké je skutečné smýšlení českého národa tváří v tvář německé okupaci. Uvědomovali si to také ti, kteří v loajalitě vůči agresorovi spatřovali nezbytnou podmínku samotné fyzické sebezáchovy národa. Mezi březnem až srpnem 1939 deklarovaly všechny tři zkoumané deníky jako primární funkci českých novin sloužit národu. Mnoho z protektorátních novinářů se v tomto období odvolávalo na své předchůdce z 19. století, kteří – samozřejmě za nesrovnatelných podmínek – prosazovali české požadavky v rakouském mocnářství, zejména na Karla Havlíčka Borovského, u něhož sice vyzdvihovali odpor vůči jakémukoliv radikalismu, zároveň ovšem také houževnatost jeho protivídaňského zápasu po březnu 1849.

Nezůstalo ovšem jen u deklaratorní rétoriky obrany českých národních práv v protektorátu. Objevily se i tendence vytvořit z českého legálního tisku jakousi lidovou tribunu, převodní páku mezi občanem a vedením Národního souručenství, jež bylo ustaveno autoritativně jmenováním jeho členů „státním prezidentem“ Emilem Háchou.⁷²⁷⁾ K projevům tohoto typu patřil např. článek *K obtížím českých novin*, jenž vyšel 7. června 1939 ve *Venkovu*. Autor si v něm mj. stěžoval na nezáměr orgánů Národního souručenství o tisk; jeho představa tisku jako „lidového parlamentu“ byla v kontextu počátečního období protektorátu pozoruhodná.⁷²⁸⁾

725) Příspěvek vychází z disertační práce P. Večeři obhájené v listopadu 2001 (viz VEČEŘA, P. *Obraz Lidových novin, Venkova a Národní práce v období existence Protektorátu Čechy a Morava*. Brno 2001).

726) TRPÁK, J. A. Úkol českého novináře. *Venkov* 34, 1939, č. 73, 26/3, s. 3.

727) Viz GEBHART, J. – KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV/a. 1938–1945*. Praha – Litomyšl 2006, s. 210–217.

728) „Nemáme parlamentu, nemáme namoze ani skutečných, ať už jakoukoli formou volených, nikoli pouze jmenovaných sborů samosprávných; zastoupení veřejnosti bylo zbytečně suspendováno (...) nynější forma politického života, kdy jsou sice konstituována vedení Národního souručenství od shora dolů, ale nejsou dovoleny ani ustavující členské schůze, ani jiný způsob politického uplatnění lidu jest – již ve srovnání s intenzivním politicko-organizačním životem našich německých spoluobčanů – velkou závadou v národním bytí a překážkou jeho plného vý-

Druhým „soudem“, jemuž byli čeští novináři vystaveni, byl „soud pořádku a řádu“. Před tímto „soudem“ obstáli především žurnalisté, kteří ve svých úvodnicích a komentářích primárně apelovali na zachování „klidu a rozvahy“ okupovaného národa. Předním reprezentantem tohoto směru byl Rudolf Halík, typický představitel strategie „bezpečného přežití“, která sice reálně hodnotila bezmocnost českého národa v podmínkách nacistické okupace, zároveň však národu nabízela až příliš schůdnou cestu sebezáchovy v podobě uchýlení se do bezpečí poslušnosti. Funkci periodického tisku v protektorátu viděl Halík následovně: „Učíme českými novinami svůj lid, aby odvykl mistrovat svět, k sobě samu se zahleděl a věděl, že jeho úděl jest v práci, rozvaze a klidu nervů. O utváření světa je jiným rozhodovat; nám jest uloženo uchovat a množit, co nám zbylo.“⁷²⁹

Žurnalisté analyzovaných novin namnoze reflektovali odcizení čtenářů, jejichž smýšlení neodpovídalo tomu, co byl zkoumaný tisk nucen nyní přinášet. V kontextu sledovaných raniků otevřeně probleskovaly i obavy o to, zda národ pochopí komplikované postavení protektorátního novináře. Nespokojenost čtenáře s postoji protektorátního tisku reflektovali rovněž ti, kdo ve zvýšené míře zdůrazňovali jeho pacifikační funkci. Jen výjimečně se objevilo odsouzení jedinců z řad novinářů, kteří překračovali meze „vstřícnosti“ vůči okupační moci.⁷³⁰

Zájem o reflexi činnosti novináře a podmínek jeho práce se zvýšil v souvislosti se vznikem jednotné organizace českých žurnalistů v protektorátu, Národního svazu novinářů,⁷³¹ v polovině června 1939. Sjezd, který se zabýval i sociálními poměry žurnalistů, vyjádřil odhodlání novinářů obhajovat práva českého národa.⁷³²

Prostor k vyjádření sebereflexe vlastní žurnalistické činnosti se mezi zářím 1939 a červnem 1940, zejména v rovině morální zodpovědnosti, dále zúžil. Jako svůj primární úkol si všechny tři sledované deníky vytkly povinnost vést národ – v zájmu jeho sebezáchovy – k přijetí protektorátního režimu a ke smíření se s německou okupací. „Český novinář dnes si jasně uvědomuje, že české země jsou součástí Říše, že žijeme ve válce, tedy v době, jež ukládá mimořádné povinnosti.“⁷³³ V postojích analyzovaného tisku lze vysledovat přesvědčení, že německá okupace a s ní spjatá existence protektorátu bude dlouhodobá, možná i trvalá. „Nemůžeme nevnímat hluboké přeměny, jež prožíváme. Nemylme se v tom: mnoho těch přeměn je trvalých. Život národa i život

jednotlivcův na sebe nabírá různé nové prvky, jež už nesetřese.“⁷³⁴ Šéfredaktor Národní práce Vladimír Ryba právě v tomto ohledu radil čtenářům řídit se pragmaticky kolaborační tezí: „Hleďte si podle nových hodnot zařizovat život.“⁷³⁵

Žurnalisté se, ať už bezděky nebo záměrně, upřímně či předstíraně, pozvolna dostávali do role jakési „avantgardy“, jež vede národ na „nové cesty“. Formou jejich komunikace se čtenářem byla v tomto ohledu často nabádavá domluva, přičemž nutno podotknout, že žurnalisté si nedělali iluze – a občas to také vyjádřili – o oblíbené legálního protektorátního tisku u čtenářů. „Tento úkol (vést národ – pozn. aut.) novin může být někdy nepopulární; ale vždycky prospěšný národu i jeho osudu, který nám tak horce leží na srdci.“⁷³⁶ R. Halík si zase ve *Venkovu* posteskl: „Český žurnalista neměl nikdy na růžích ustláno, nikdy nezažil mnoho vděku, ale za to více kritiky.“⁷³⁷

Stále však ještě zazníval rovněž neradostný pocit nad údělem protektorátního žurnalisty, jak je např. patrné z článku šifry Ks v *Lidových novinách*, který reagoval na zářijový bojkot českého protektorátního tisku⁷³⁸) organizovaný odbojovými organizacemi: „Odklon čtenářstva od českých novin by nepřinesl žádné nápravy (...). Novináři pocítují a vidí soudobé nesnáze (autor vysvětluje formálně nespokojenost čtenářů tím, že tisk není dostatečně „mnohotvárný a světový“ – pozn. aut.) a usilují o zlepšení. Jsou však zájmy mocnější než vůle několika lidí nebo stavů.“⁷³⁹

Směs „dobře míněných“ domluv v kolaboračním duchu, stejně jako záměrně či bezděčně projevovaný pocit bezmoci některých autorů komentářů a úvah zkoumaných raniků patří k nepominutelným charakteristikám přechodového období let 1939–1940.

Ve vytčeném časovém období let 1940–1941 chápal analyzovaný tisk svou funkci i nadále především v rovině apelativně varovné, jejímž stěžejním smyslem bylo zamezit „tragickým kolizím“ příslušníků českého národa s okupační realitou protektorátu, stále zřetelněji se však také prosazovala role „avantgardně“ didaktická, podle níž měl být protektorátní tisk morálním a intelektuálním předvojem převýchovy českého obyvatelstva v intencích „říšské myšlenky“, „socialismu činu“ a budování tzv. nové Evropy. Rovněž je ovšem třeba konstatovat, že téma sebereflexe vlastní činnosti ustoupilo časem na stránkách zkoumaných raniků do ústraní. Zcela se také vytratily relikty rezistentně orientovaného národně sebezáchovného akcentu, jež často nahradily texty plné falešně optimistické optiky.⁷⁴⁰ Sledované deníky však dosud nepřestaly reflekto-

734) RYBA, V.: Naše noviny. *Národní práce* 2, 1940, č. 6, 6/1, s. 1.

735) Tamtéž.

736) Tamtéž.

737) 1 (R. Halík) České noviny. *Venkov* 35, 1940, č. 5, 9/1, s. 1.

738) Viz GEBHART, J. – KUKLÍK, J. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XV/b. 1938–1945*. Praha – Litomyšl 2006, s. 34–35.

739) Ks (L. Khás) Po neděli. *Lidové noviny* 47, 1939, č. 531, 23/10, s. 1.

740) Např. ve *Venkovu* byl toho dobrou ukázkou článek Vánoční zvony R. Halíka ze 25. 12. 1940: „Kolikrát se ze základu měnily země a názory lidu, a národové zůstávali nedotčeni! Zdá se mi, že vánoční zvony volají k mnohým: čeho se bojíte, malověrní? (...). Ne pesimismus, iluze, malověrnost, ale důvodná naděje a víra, že náš národní život jest zajištěn, (...).“ HALÍK, R. Vánoční zvony. *Venkov* 35, 1940, č. 303, 25/12, s. 1.

voje. V této situaci, která snad je pouze provisorní, připadá našemu tisku nesporně úloha (...), která by měla být respektována více než dotud (...).“ In LIPSKÝ, V. K obtížím českých novin. *Venkov* 34, 1939, č. 131, 7/6, s. 3.

729) HALÍK, R. Noviny a čtenáři. *Venkov* 34, 1939, č. 160, 12/7, s. 1.

730) V červenci 1939 např. odsoudil *Venkov* perem Č. Ježka počínající aktivistické úsilí E. Moravce; příspěvek byl ovšem souběžně motivován odporem k tomuto bývalému stoupenci Hradu.

731) Viz KONČELÍK, J. – VEČEŘA, P. – ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha 2010, s. 108–109.

732) Lidové noviny v tomto kontextu perem budoucí oběti nacistů Jaroslava Klady napsaly: „Organizační jednotou i svým programovým prohlášením manifestovali (novináři – pozn. aut.) národní kázeň a vůli jít věrně se svým lidem.“ KLADIVA, J. Novináři jednotně. *Lidové noviny* 47, 1939, č. 296, 15/6, s. 1.

733) 1 (R. Halík) České noviny. *Venkov* 35, 1940, č. 5, 9/1, s. 1.

vat svou sníženou kredibilitu v očích české veřejnosti; prezentovaly ji ovšem jako dočasnou a přisuzovaly ji svému „realismu“⁷⁴¹⁾

Ve vztahu k aktivistické skupině českých novinářů pod vedením Karla Lažnovského⁷⁴²⁾ zaujímal většina příspěvků zkoumaných raniků spíše zdrženlivý postoj; jen *Národní práce* Rybovým perem podporovala jejich činnost, naopak *Venkov* se odvážil zaujmout zastřeně odmítavé stanovisko, když napsal: „V českém tisku mezi mladými novináři vede už se několik měsíců diskuse o tom, jakými cestami má a musí jít dnešní česká politika... V diskusi mladých českých novinářů šlo však více či méně o názory, kterými cestami a jakými metodami a převýchovou dostat se nejrychleji k daným úkolům a povinnostem ve spolupráci s Říší a Němci. Mluvílo se o ‚aktivismu‘ a ‚novoaktivismu‘, hledaly se příklady a těm, kterým se české úsilí nezdálo dosti rychlým, byla diskuse i stálým nalezištěm českých chyb a nedokonalostí.“⁷⁴³⁾

Snaha o reflexi funkce a prezentaci úkolů českého protektorátního tisku kulminovala nejenom v kontextu *Lidových novin*, *Venkova* a *Národní práce* v polovině dubna 1942, kdy se v Benátkách konal velkolepě režirovaný sjezd žurnalistů z Německa, Itálie a satelitních i okupovaných zemí.⁷⁴⁴⁾ Za Protektorát Čechy a Morava se tohoto sjezdu zúčastnili ministr Emanuel Moravec a ředitel Centropressu Václav Fiala, jenž 13. dubna 1942 v úvodníku Benátská obžaloba otištěném v *Národní práci* předestřel představu obrozené žurnalistiky pracující v intencích budování „nové Evropy“. Zdůraznil především nutnost ideologické angažovanosti, v jejímž kontextu měla být novinářská profese prodchnuta „novou vírou“, „novým idealismem“ a „novým etosem“ nacionálně socialistických vizí. Požadoval rovněž uplatnění heroického, „kamarádsky bojového ducha“, který měl posilovat vůli „všech Evropanů“ k obraně evropské civilizace a identity „před bolševickým i liberalisticko-kapitalistickým barbarstvím“. Žurnalistika prezentující zásady budované „nové Evropy“ rovněž neměla ztrácet ze zřetele „revoluční ideály“ sociálního charakteru. V dalším svém příspěvku tohoto druhu, v úvodníku *Dojmy českého účastníka ze 17. dubna 1942*, opět uveřejněném v *Národní práci*, odsoudil Fiala instituci tisku v demokratických zemích.

Jako primární úkol protektorátních tištěných médií byla, zejména od Heydrichova nástupu do úřadu zastupujícího říšského protektora, prezentována ideově-politická převýchova českého národa v duchu „říšské myšlenky“, tj. ve smyslu přijetí říšské velkoněmecké identity a v intencích proměny českých obyvatel v opravdu loajální občany

741) „Český tisk se dívá reálně na poměry a na tomto podkladě bude také v budoucnu pokračovat ve své dosavadní linii (...). Neslouží svému národu ten, kdo lidu našeptává věci, které se nikdy nesplní, nýbrž kdo má odvahy jít proti proudu a říkat pravdu, i když někdy není příjemná. Chodit jako ve snách a se zavřenými očima kolem velkého dějinného hnutí, nevidět základů nově se rodícího světového řádu, dávat se uspávat fantastickými nadějemi, které se nikdy nesplní, znamená nežít skutečným životem a nemít k němu kladný poměr. To by si měl ujasnit český čtenář a zrevidovat na základě daných a nevyvratitelných faktů svůj poměr k českému tisku, který lidu vždy pravdu mluvil (...).“ np: Český tisk měl pravdu. *Národní práce* 2, 1940, č. 197, 27/7, s. 3.

742) Viz PASÁK, T. Problematika protektorátního tisku a formování tzv. skupiny aktivistických novinářů na počátku okupace. *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1/1967, s. 51–80.

743) jk (Č. Ježek) O cesty správné české politiky. *Venkov* 36, 1941, č. 119, 22/5, s. 1.

744) Viz PERNES, J. *Až na dno zrady. Emanuel Moravec*. Praha 1997, s. 181–182.

protektorátu. „Vůdčí devisa českého tisku,“ konstatoval šéfredaktor *Lidových novin* Leopold Zeman, „zůstává nezměněna: (...) čestné a upřímné plnění povinností, jež českému národu vyplývají z jeho sounáležitosti k Velkoněmecké říši a k nové Evropě, bojující a pracující.“⁷⁴⁵⁾

Aktivističtí – ale nejenom oni – novináři analyzovaných deníků se s oblibou stavěli do „avantgardně“ prorocké pozice.⁷⁴⁶⁾ „Český národ jde kupředu, protože má dnes novináře obezřelé, prozíravé, poučené. Oni se zasloužili o to, že celý národ v klidu a rozvaze pracuje na lepším svém příštím... Novináři ukazují, povzbuzují, vedou a zaměřují do budoucnosti myšlení národa a vztyčují pevný cíl.“⁷⁴⁷⁾ Často se však zároveň prezentovali jako vidoucí, avšak oslyšení, a to jak částí bývalého protektorátního establishmentu⁷⁴⁸⁾, tak masou národa.⁷⁴⁹⁾ I v textech předních aktivistů, jako byl např. V. Ryba, lze postřehnout zastřený pocit marnosti. „Čeští novináři a český tisk, který je povolán k tomu, aby byl národu mluvčím velikých myšlenek hýbajících světem, včas ukazuje správnou cestu, včas varoval a zapřísahal.“⁷⁵⁰⁾ Leč zbytečně.

Především aktivističtí žurnalisté zkoumaných raniků se odvolávali na proměnu svého postavení a význam svých úkolů a operovali s tezí, že novinář v protektorátních poměrech vykonává de facto veřejnou funkci a „náleží k nejlépe informovaným osobám v zemi a jeho odpovědnost je mimořádná“.⁷⁵¹⁾ Poněkud groteskně zdůrazňovali požadavek, že by jim mělo být nasloucháno už z titulu jejich takto chápané veřejné funkce.

Frustrující pocit oslyšeného předvoje „nových myšlenek“ přispíval v prvních dnech heydrichovského stanného práva na podzim 1941 k výbuchům zadostiučinění, jež se na stránkách analyzovaného tisku v tomto období začalo projevovat. Jako typický příklad lze prezentovat reakci L. Zemana, který 2. října 1941 v úvodníku *Trpké poučení* napsal: „Český denní tisk se dožil v těchto dnech satisfakce nejuplněnější, nikoli však radostné. Teď vidí celý národ, kdo právem – a dlouho – varoval, kdo ze svého nejlepšího vědomí a svědomí přesvědčoval, vystříhal, ba zapřísahal...“⁷⁵²⁾ Ve své „prorocké zneuznanosti“ informovaných a vidoucích a zároveň jediných skutečných realistů nalezali někteří novináři sledovaných deníků zdroj své morální i profesionální „hrdosti“. Zrcadlo, které si mylně a falešně nastavovali, je v této scestné sebezprezentaci zkrlesně obráželo jako

745) ZEMAN, L. Trpké poučení. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 502, 2/10, s. 1.

746) Viz GEBHART, J. – KUKLÍK, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996, s. 216–217.

747) HÁNEK, V. Ve službách nových ideí. *Venkov* 37, 1942, č. 90, 16/4, s. 1.

748) Zpětně tento pocit vyjádřil např. V. Ryba v článku *Ještě do vlastních řad*: „Nikoli politika, nýbrž výchova: to je tedy úkol, před který je postaven český národ a jeho odpovědní mužové. Není to pravda nijak nová. Vzpomínám si, jak od jara do podzimu 1940 snažila se malá skupinka českých novinářů marně přesvědčit právě o této pravdě exponenty tehdejší vlády i vedoucí lidi obou českých politických skupin.“ vr. (V. Ryba): *Ještě do vlastních řad. Národní práce* 4, 1942, č. 92, 3/4, s. 1.

749) „Již po říjnu 1939 se začalo tragické nepochopení, jež český národ projevil svému tisku.“ Horák, M. Nevyužitá příležitost. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 547, 26/10, s. 1.

750) RYBA, V. Poslední příležitost. *Národní práce* 3, 1941, č. 268, 29/9, s. 1, 2.

751) HORÁK, M. Nevyužitá příležitost. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 547, 26/10, s. 1.

752) ZEMAN, L. Trpké poučení. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 502, 2/10, s. 1.

muže dobré vůle, kteří nejpoctivějším způsobem užívali svých možností k záchraně národa z romanticky nacionalistických osidel.⁷⁵³ Jako příčinu svého oslyšení v mase českého národa prezentovali čs. emigraci v Londýně, kterou nahlíželi jako úhlavního nepřitele protektorátního tisku. Místo studu, který se zastřeně na stránkách analyzovaných listů projevoval minimálně do poloviny roku 1940, nyní nastoupil pocit vlastní vyvolenosti, představa oprávněnosti vlastního postupu a touha po satisfakci.⁷⁵⁴ Jen výjimečně se přitom žurnalisté analyzovaného tisku vyjadřovali – samozřejmě v odmítavém smyslu – ke své zaprodanosti okupantům.⁷⁵⁵

Hněv řady novinářů zkoumaných raniků se vedle čs. emigrace soustředěné v Londýně obracel též proti podzemnímu odbojovému hnutí, které dokázalo zorganizovat účinný bojkot českého protektorátního tisku (14.–21. září 1941). I někdejší sociální demokrat, literární kritik Antonín Matěj Piša k tomu v souvislosti s následným dočasným pozastavením kulturní rubriky *Národní práce*, k němuž došlo právě na podzim 1941, napsal: „Nuže, když se ti nepoučitelní zaslepenci nechali svést cynickými štvanicemi k bojkotu českého tisku, dali tím najevo okázalý nezáměr o toto jeho kulturní poslání a působení, obrátili se zády ke kultuře vlastního národa. Jejich počinání nemohlo sklidit, než co zasil: české listy zastavují svou kulturní službu.“⁷⁵⁶ Za bojkot protektorátních novin se okupanti samozřejmě mstili na národně nejpotřebnější složce protektorátních deníků, na kulturní rubrice.

Ofenzíva aktivistických sil žurnalistů vrcholila v souvislosti se smrtí a pohřbem předáka novinářské aktivistické kolaborace K. Lažnovského.⁷⁵⁷ Jeho smrt byla analyzovaným tiskem jednoznačně prezentována jako zákeřná vražda iniciovaná odbojem. „Českými lidmi byl zavražděn český člověk pro své poctivé přesvědčení... Byl zavražděn zákeřně, úkladně. Sám šel proti větru, ale ránu dostal zezadu a z temna.“⁷⁵⁸ Zkoumané deníky psaly o „vraždě“ Lažnovského jako o nezpochybnitelném faktu, třebaže úkladný záměr nebyl nikdy, ani berlínskými kriminalisty, dokázán. Mrtvý šéfredaktor *Českého slova* byl prezentován jako mučedník aktivismu, jako nový typ českého vlas-

tence hlásajícího potřebu úzkého sepětí s říší, jako příklad „apoštolského hledače pravdy“, spíše myslitele než publicisty. V. Ryba jej v *Národní práci* neváhal připodobnit k nejvýznamnějším osobnostem českých dějin.⁷⁵⁹

I po atentátu na Heydricha přední aktivističtí žurnalisté v kontextu analyzovaného tisku (V. Ryba, L. Zeman, J. Pavlík, V. Líbal) reflektovali svou úlohu především v rámci ideově-politické převýchovy českého národa. Nadále se prezentovali jako ideologický předvoj národa, který prohlédl logiku politického a válečného vývoje a pochopil veškeré klady německého vítězství pro budoucnost Evropy i českých zemí.⁷⁶⁰ „Novináři, kteří již samým svým povoláním jsou předurčeni k tomu, aby prováděli svědomitý rozbor přítomnosti a odhalovali i připravovali vývoj budoucí, byli v Evropě mezi nejprvnějšími, kdo pochopili pravý smysl velikého boje, do nějž byla stržena Říše, a kdo si uvědomili, co vše je v tomto boji, který Říše postoupila za Evropu, v sázce...“⁷⁶¹ Obecně přední komentátoři sledovaných deníků implikovali čtenáři představu novináře jako vidoucího a vědoucího ukazovatele cesty, na niž se v brzké budoucnosti vydá naprostá většina českého národa. Ideově-politická převýchova přitom ve své základní orientaci preferovala kladný poměr českého národa k říši před propagací národně socialistické ideologie.

V duchu Frankova programu depolitizace českého národa zároveň řada žurnalistů zkoumaných deníků zdůrazňovala stále zřetelněji jako svůj klíčový úkol rovněž udržení „klidu a pořádku“ na území Protektorátu Čechy a Morava. Neváhali přitom využívat i velmi pragmatickou rétoriku, v níž akcentovali skutečnost, že bezpečnou existenci v protektorátu zajistí především plnění vlastních, hlavně pracovních povinností. Tento úhel pohledu získával v průběhu inkriminovaného období let 1942–1945 stále více na významu s tím, jak rostla potřeba materiálně-technologické exploatace českých zemí, jejichž důležitost se v kontextu stupňujících se německých válečných neúspěchů rychle zvýrazňovala.⁷⁶² Novináři jako strážci „klidu a pořádku“ v protektorátu podsouvali čtenáři jednoduchý kánon přežití: splň své (pracovní) povinnosti a oplátkou si zajistíš bezpečí a soukromí. Na stránkách sledovaných deníků se zvláště v závěru sledovaného období již zřetelně odrážela realita postheydrichovského protektorátu, v němž – s určitou mírou nadsázky – většina českého národa dočasně akceptovala výměnný obchod plnění (pracovních) povinností za relativní, a velmi křehké bezpečí svého soukromí. Aktivismus, ač byl nadále prezentován jako kýžený cíl názorové reorientace českého

753) „Český denní tisk pevně přestál útok (bojkot protektorátního tisku – pozn. aut.) na svou existenci a neuchýlil se od své zásadní směřnice, kterou mu je a také nadále bude vědomí odpovědnosti k národu a za národ...“ ZEMAN, L. Trpké poučení. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 502, 2/10, s. 1.

754) Ojedinele se lze s maximálně zastřeným pocitem studu provázeným potřebou po pochopení a skrytou touhou po omluvě vlastního jednání v kontextu sledovaných raniků setkat také v této době. Dobrým příkladem může být text uznávaného novináře první republiky, dlouholetého odpovědného redaktora *Práva lidu* V. Charváta, který se ve své úvaze *Cizinci* uveřejněné 20. 9. 1941 ve vztahu k čs. emigraci v Londýně vyčítavě dovolával realistické odpovědnosti K. Havlíčka Borovského. Mj. napsal: „Konáme novinářskou práci a plníme svou životní povinnost tak, jak nám svědomí a odpovědnost za osud národa velí. A ti, kteří z londýnského závěťí útočí na český tisk, byli by velmi dobře učinili, kdyby zůstali doma a sami ukázali, jak máme lépe pracovat a co máme dělat.“ CHARVÁT, V. *Cizinci. Národní práce* 3, 1941, č. 259, 20/9, s. 1, 2.

755) L. Zeman k tomu např. poznamenal: „Kdo nabádal k odpovědnosti, rozvaze a věcnému posuzování událostí, najisto byl vyličen jako zaprodanec, který leží na žocích svého jidášského žoldu.“ ZEMAN, L. Trpké poučení. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 502, 2/10, s. 1.

756) AMP (A. M. Piša) Ovoce londýnských štvanic. *Národní práce* 3, 1941, č. 276, 7/10, s. 6.

757) Viz PASÁK, T. *Pod ochranou říše*. Praha 1998, s. 315–322.

758) ZEMAN, L. Plíživé zlo. *Lidové noviny* 49, 1941, č. 526, 15/10, s. 1.

759) „Svou zaníceností pro myšlenku, opovrhováním popularitou, nebojácnou nekompromisností připomínal nejkrásnější vlastnosti velikých českých postav.“ RYBA, V. Lažnovský. *Národní práce* 4, 1942, č. 130, 13/5, s. 1.

760) Brilantně vystihl přezíravý rozměr mentality protektorátního aktivisty V. Černý: „... vůči lidem opačného tábora, tj. devětadvadesát procentům národa, zachovávali postoj jakýchsi věčně pokrčených ramenou, chování mudrců, kteří ‚prohlédli‘, vědí a jimž, zcela biblicky, ‚lito jest zástupů‘ postrádajících schopnosti rozeznat pravdu. Jejich tenor byl v gruntu ten: jak si kdo ustele, tak si lehne.“ In ČERNÝ, V. *Křik Koruny české. Paměti 1938–1945. Náš kulturní odboj za války*. Brno 1992, s. 355.

761) LÍBAL, V. Za věčné hodnoty lidstva. *Národní práce* 5, 1943, č. 173, 27/6, s. 1.

762) Viz BRANDES, D. *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha 1999, s. 361–362.

národa, ustupoval do pozadí a stával se stále více „vlastnictvím“ establishmentu. Navzdory halasně rétorice národní pospolitosti se zdůrazňoval egoismus individuálního bezpečí a blaha, vyjádřeného v úsloví „jak si kdo ustele, tak si lehne“, které analyzovaný tisk často opakoval. V tomto kontextu hrál snad nejhalasnější úlohu oportunistický *Venkov*, zatímco *Lidové noviny*, patrně kvůli Moravcovu vlivu, kladly dále značný důraz právě na ideově-politickou převýchovu.

Významnou složkou reflexe úlohy tisku byla také jeho prezentace jako „ochránce národa“. „Tisk se ujímá funkce nejčestnější: vést národ, varovati ho před chybami, které za jedince by odnesl celý národ, státi na stráži v osudové hodině.“⁷⁶³⁾ Zejména po atentátu na Heydricha se vystupňoval pseudomoralistický tlak médií vůči domácímu podzemnímu hnutí, a ještě více pak ve směru k československému exilu, kdy byla rezistence představována jako „skutečný viník“ nacistických represálií. Zastrasovací funkce tisku na sebe brala beráncí háv varovného hlasu, čelní žurnalisté sledovaných deníků se prezentovali jako strážci bezpečí svých spoluobčanů, nabádali je k maximální poslušnosti ve vztahu k okupační moci a podpoře protektorátnímu establishmentu, a dováděli tak egoismus přežití ad absurdum, když naprosté podrobení okupaci představovali jako jedinou možnost sebezáchovy v individuálním i kolektivně-národním smyslu.

763) Vh (V. Hánek) Veškeren český tisk ve znamení totální války. *Venkov* 38, 1943, č. 50, 2/3, s. 2.